

1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri

Çağla D. TAĞMAT

Ankara Üniversitesi

TAĞMAT, Çağla D., 1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri, CTAD, Yıl 9, Sayı 18 (Güz 2013), s. 29-54.

Genellikle savaşları sona erdirmek amacıyla toplanan barış konferansları güçlü devletler tarafından belirlenen ilkeler ve planlar üzerine odaklanır. 1921 Londra Barış Konferansı da 1920 yılına damgasını vuran Sevr Barış Antlaşması üzerine inşa edilmiş bir konferanstır.

Türkiye, Yunanistan, Fransa, İtalya ve Japonya'nın katıldığı, İngiltere'nin ağırlığını hissettirdiği ve Sevr Antlaşması'nın gündemde olduğu Londra Konferansı, 21 Şubat 1921 tarihinde toplanmış ve hararetli görüşmelere sahne olmuştur. Bu konferansta Yunan heyeti Doğu Sorunu konusunda Sevr esaslarına dayanarak ortaya koyduğu tezleriyle İngiltere'nin desteğini muhafaza etmeyi amaçlamış, Türk heyeti de Misak-ı Milli esaslarını ortaya koymuştur. Fransa ve İtalya'nın, politik duruşlarındaki değişikliklerini belirttikleri konferans, İtilaf Devletleri arasındaki ayrışmayı su yüzüne çıkarması açısından da önem taşımaktadır.

Yunanistan'ın İzmir ve Trakya'nın statüsü konusundaki beklentisini Sevr esasları çerçevesinde masaya yatırması İngiltere tarafından desteklenmiş ve konferans İngiltere'nin desteklediği Yunan tezleri ile barış konferansından çok, savaş komisyonu niteliğine bürünmüştür.

Bu çalışma, Yunanistan'ın Birinci İnönü Savaşı'nda yaşadığı yenilginin ardından, Anadolu Harekâtı'na yönelik planlarına ne şekilde yön verdiğini ve 1921 yılında İtilaf Devletleri ile ilişkisinin nasıl bir boyut kazandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1921 Londra Barış Konferansı, Milli Mücadele, Sevr Barış Antlaşması, Türk-Yunan, Yunan heyeti.

TAĞMAT, Çağla D., The Greek Delegation and Its Ideas at the London Peace Conference of 1921, CTAD, Year 9, Issue 18, (Fall 2013), p. 29-54.

Peace conferences that are organized to end wars usually focus on plans and principles of the great powers. The London Peace Conference in 1921 was built on the Peace

Treaty of Sevres that made its mark in 1920. The London Peace Conference was commenced by the participation of Turkey, Greece, England, France, Italy and Japan on the 21st of February 1921. In this conference, where the main case was the Treaty of Sevres, Greece aimed to sustain the support of England within frame of the famous Eastern Question. In return, Turkey expressed the principles of the National Pact. The expectation of Greece regarding the status of Izmir and Thrace in the context of Sevres was supported by England and the conference turned into a war commission rather than a peace conference. The conference, in which France and Italy specified changes about their political standing, was also important for crystallizing the disagreements between the Allied Powers. This paper aims to shed light on the changing policies of Greece on Anatolian Campaign after the defeat at the First Inonu Battle and her relation with Allies in 1921.

Keywords: 1921 London Peace Conference, Greek Deputation, National Struggle, Sevres Peace Treaty, Turco- Greek.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, nedenleri ve sonuçlarıyla dünyanın siyasi, sosyal ve ekonomik düzeninde önemli değişimlere yol açmış, birçok merkezi imparatorluk yıkılırken, hem sömürge paylaşımı hem de kıta Avrupası'ndaki sınırlar açısından yeni bir dünya haritası ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti penceresinden bakıldığında 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi, ilk bakışta her ne kadar silahlı çatışma dönemini sona erdiren bir ateşkes görünümünde olsa da, Anadolu'da başlayan işgaller nedeniyle Türk direniş hareketinin kıvılcımlanmasına yol açan bir gelişme olarak görülmüştür. Bu mütareke gereği Osmanlı toprakları; İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından işgal edilmişe de,¹ 1919 yılının Mayıs ayında Yunanistan da bu hisseden kendine düşen payı almak için Batılı devletlerin planlarına ortak olmuştur. Yunanistan'ın İzmir'i işgal ederek mevcut durumdan fayda sağlamaya çalışması, başta Batı Anadolu olmak üzere bütün Anadolu'ya sirayet eden bir direniş ruhunun ve anlayışının gelişmesinde doğrudan rol oynamıştır.

1919 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak Anadolu'ya geçmesi, direnişin ulusal düzeyde örgütlenmesi açısından bir başlangıcı işaret etmiş ve Türk halkının da desteğini alan Mustafa Kemal Paşa bu yeni dönemin lideri olarak belirmiştir. 1920 yılında İstanbul'un itilaf devletlerince resmen işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi ise Ankara'da bir meclis açma düşüncesinin hızla hayata geçmesini sağlamış, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak yayınladığı genelge doğrultusunda seçimler

¹ Mondros Mütarekesi'nde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın işgal ettiği yerler ve mütarekenin detayları hakkında bkz. *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3. Baskı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

yapılmıştır.² Seçimler sonunda 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılmış ve bu Meclisin hazırladığı 1921 Anayasası ile Meclis yasallığını ortaya koymuştur.

Ağırlıklı olarak Batı Anadolu'da gerçekleşen savaşlarla şekillenen Türk Milli Mücadele dönemi, sahne gerisinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın hazırladıkları plan, öneri ve antlaşma taslaklarına karşı verilmiş diplomatik bir mücadele sürecini de kapsamaktadır. Başka bir deyişle Milli Mücadele döneminin diplomasi boyutu da en az iç politik gelişmeler kadar önemli ve araştırılmaya değerdir. Bu bağlamda özellikle 1920 yılında yaşanan iç ve dış gelişmeler birbiriyle bağlantılı olarak 1921 yılı için bir alt yapı hazırlamıştır. İtilaf Devletlerinin yani Müttefiklerin asıl hedefi Ankara Hükümetine Sevr Barış Antlaşması'nı kabul ettirmek iken, bu hedefe ulaşmak için kullandıkları öncelikli yol, savaşı Yunan ordusu vasıtasıyla kazanmaya çalışmak olmuştur. Daha açık bir deyişle İtilaf Devletleri, Sevr'i Türk tarafına kabul ettirmek için Yunan ordusunun başarısına güvenmiştir. Böylesi bir tabloda İngiltere, Yunanistan'ın baş destekçisi konumunu muhafaza ederken, 1921 yılının Ocak ayında gerçekleşen Yunan saldırısı karşısında direnen Türk kuvvetleri önemli bir aşama kaydetmiş ve Yunanların³ taarruz hattına çekilmelerini sağlamıştır.⁴ İsmet Paşa komutasındaki Türk kuvvetlerinin Batılılar açısından beklenmedik olarak nitelendirilebilecek bu başarısı, hem Yunan liderlerde hem de İtilaf Devletlerinde tedirginlik yaratmış ve Sevr'i Ankara'ya kabul ettirme yolunda diplomasi seçeneğinin önünü açmıştır.

Türk kuvvetlerinin özellikle işgalci güçlere karşı elde ettiği başarılarından dolayı, İtalya ve Fransa'nın Türk Milli Mücadelesine bakış açılarındaki olumlu değişim, Ankara Hükümetinin uluslararası görüşmelere katılmasının yolunu açarken, İtilaf Devletleri de Yakın Doğu'da *barış sağlamak* amacıyla Sevr Antlaşması'nı görüşmek üzere harekete geçmişlerdir.

Londra Konferansı'na Giden Süreçte Yunanistan

Londra Konferansı'na giden süreçte, Anadolu'daki Türk-Yunan çatışmasının seyri kadar, Yunanistan'daki iç siyasi dengeler de etkili olmuştur. Bu siyasi dengeleri iyi anlayabilmek için Yunanistan'da 1920 yılında yapılan seçimlerin sonuçlarının sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi gereklidir.

1920 yılının Kasım ayında yapılan seçimler, 1919 yılının Mayısında başlayan Anadolu Harekâtı konusunda Yunan halkının görüşlerini yansıtmaları açısından önemli bir dönemeç olmuştur. Bu seçimler sonucunda Yunan halkı Megali İdea⁵ politikasını reddederek yıllardır

² *Nutuk*, C. I., 13. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 421.

³ Bu çalışmada Yunanistan'da yaşayan ve Yunan halkından olan kişiler Yunanlı yerine Yunan olarak belirtilmiştir.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.52a569966be0b6.75442403

⁴ Birinci İnönü Savaşı hakkında detaylı bilgi için Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, 14. Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 169-172.

⁵ Megali İdea konusunda detaylı bilgi için bkz. Outkou Kırli Ntokme "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, Güz 2010, ss. 401-424.

savaşıyor olmanın yorgunluğunu oylarına yansıtımış ve siyasi liderlere bir mesaj vermiştir. Seçimler sonrasında kurulan Kral yanlısı Dimitrios Rallis Hükümeti, Yunan halkının vermiş olduğu mesajı iyi anlayamamış ve Batı Anadolu'nun işgaline devam etmek konusunda fikir değiştirme cesaretini bulamamış olacak ki, Küçük Asya Harekâtına devam etme kararı almıştır. Aynı dönem, Ankara Hükümetinin düzenli orduyu kurarak işgalci güçlere karşı daha organize bir şekilde mücadele etme kararını alması ve bu kararın uygulaması açısından da önemlidir. Gerçekten de Yunanistan'da biraz da beklenmedik şekilde Kral yanlısı bir hükümetin kurulması⁶ istikrarı sağlamak bir tarafa, ülkedeki kaotik ortamı daha da hissedilir hale getirmiştir. Türkiye ve Yunanistan ile ilgili olarak 1920 yılı sonlarına dönük karşılaştırılmalı bir analiz yapılacak olursa, Yunanistan'ın gün geçtikçe siyasi ve ekonomik açıdan bir belirsizliğe doğru gittiği, Türkiye'nin ise Anadolu hareketinin aldığı kararlarla planlı ve programlı bir direnişe yöneldiği görülmektedir.

Yalnızca 1920 seçimlerinden 1921 yılı sonuna kadar geçen dönemde Yunanistan'da üç farklı hükümetin görev yaptığı düşünülürse, ülkedeki istikrarsızlık ve huzursuzlukla Anadolu'daki başansızlık arasında ciddi bağ olduğu ortaya çıkacaktır. Öyle ki 1921 yılının hemen başındaki Birinci İnönü Savaşı sırasında Yunan Hükümetinin başında Dimitrios Rallis varken, Londra Konferansı'nın hemen öncesinde gerçekleşen bir hükümet değişikliği sonucunda Nikolaos Kalogeropoulos Başbakan olarak göreve başlamıştır. Rallis'in istifasında iç politikadaki bir gelişmeden çok Anadolu Harekâtıyla ilgili dış politik bir gelişmenin belirleyici olması ilginçtir. Rallis'in Londra Konferansı'nda Yunanistan'ı kendisinin temsil edeceğini açıklaması ve Eleftherios Venizelos'un görüşlerinin etkisi altında kalması istifasında büyük rol oynamıştır.⁷ Rallis'in Venizelos ile olan ilişkileri Yunanistan'da eleştirilmiştir. Bununla birlikte Rallis'in Londra Konferansı'na gitmek istememesi ve Sevr⁸'in revize edilmesi konusunda pasif kalmasının da istifasında etkili olduğunu belirten görüşler

⁶ Küçük Asya Seferi konusunda radikal kararlar alınacağı umuduyla gerçekleştirilen halk oylaması sonucu, Kral Konstantinos sürgünden dönmüş ve Kral yanlısı Dimitrios Rallis önderliğinde bir hükümet kurulmuştur. Michael Smith, *Yunan Düşü*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002, s. 234.

⁷ *age.*, s. 264.

⁸ Burada açıklanması gereken nokta; Türk Sevr'i ve Yunan Sevr'inin farklı antlaşmalar olduğudur. Yunan Sevr'i de Türk Sevr'i gibi 10 Ağustos 1920 tarihinde imza edilmiş ancak Yunan Sevr'i yalnızca Yunanistan ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma Yunanistan'daki azınlıkların korunmasına ilişkindir. Londra Konferansı'nda tartışılan Sevr Antlaşması Türk Sevr'idir. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 72.

bulunmaktadır.⁹ Bundan da anlaşılacağı gibi Londra Konferansı öyle ya da böyle daha başlamadan Yunan iç siyasetindeki dengeler üzerinde etkili olmuştur.¹⁰

Türkiye ile Yunanistan için dönemsellik içeren paralel bir inceleme yapılacak olursa, 1921 yılı başlarının her iki ülke için, geleceklerinin belirlenmesi açısından önemli siyasi ve askeri gelişmelere sahne olduğu görülür. 1920 yılının Temmuz ayından itibaren Sovyetler ile TBMM Hükümeti temsilcileri arasında görüşmelerin başlaması,¹¹ Ankara Hükümetinin elini güçlendirmiş ve Batılı devletlerle diplomatik ilişkilere yönelmesini kolaylaştırmıştır.¹² Birinci İnönü Savaşı'nın Türklerin lehine sonuçlanmasının ardından Batılılar boş durmamış ve İngiliz Hükümeti *Doğu Sorunu*'nun görüşülmesi ve Sevr Barış Antlaşması'nda bazı değişikliklerin yapılması amacıyla Başbakan ve Dışişleri Bakanını 20 Ocak 1921'de Paris'e göndermiştir. Bundan bir gün sonra Fransa Başbakanı Aristide Briand, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, İngiltere Başbakanı David Lloyd George ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon arasında Paris'te gerçekleşen görüşmede Briand, Sevr Antlaşması'nda bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini savunurken, Kont Sforza İtalya'nın bir uzlaşmadan yana

⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Mustafa Kemal's Instructions (An Intercepted and Decyphered Telegram) To Bekir Sami In London –A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and Its Immediate Consequences", *Bellefen*, Cilt XLVIII, Sayı 189-192, No 189-192, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, ss.55-93, s. 56.

¹⁰ Londra Konferansı'nın ve onu takip eden İkinci İnönü Savaşı'nın yapıldığı dönemde Kalogeropoulos Yunanistan'da başbakanlık görevini sürdürmüştü ancak, Yunanistan'ın İkinci İnönü Savaşı'nda yaşadığı yenilginin sonunda, bir başka hükümet değişikliği ile Yunan siyasetinde hatırı sayılır bir çoğunluğu arkasında toplayan Dimitrios Gounaris başbakan olmuştur. Bu kadar kısa bir süre içerisinde yaşanan üç hükümet değişikliği, Yunan siyasetindeki istikrarsızlığı gösterdiği gibi, her bir hükümet değişikliğinin bir askeri yenilgi sonunda gerçekleşiyor olması, istenilen hedefe ulaşılamamasının bedelinin Yunan liderlere çıkarıldığı şeklinde bir algı oluşturmaktadır.

¹¹ 1920 yılının Kasım ayında Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya elçi olarak atanması Moskova ile müzakerelerin başlamasının yolunu açmıştır. Sovyet Büyükelçisinin Kemalist Türkiye ile antlaşma imzalamaya hazır olduklarını bildirmesi üzerine Yusuf Kemal Bey Başkanlığındaki Türk Heyeti 1920 yılının Aralık ayında Moskova'ya hareket etmiş ve 18 Şubat 1921'de Moskova'ya varmıştır. 26 Şubat 1921'de başlayan Moskova Konferansı, Türk Heyetinin Misak-ı Milli'den fedakârlık yapmaması ve Sovyetler Heyetinin Gümrü Barışını kabullenmemesi sonucu ilk aşamada çıkmaza sürüklenmiştir. Moskova'daki TBMM temsilcisi Yusuf Kemal Bey'e göre aynı anda Bekir Sami Bey ve Heyetinin Londra'da İtilaf Devletleri ile görüşme yapıyor olması Ruslar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. 9 Mart 1921 tarihinde Türk Heyeti ve Stalin arasında gerçekleşen görüşmede Moskova Antlaşması'nın temelini oluşturacak önemli maddelerde anlaşma sağlanmış ve 18 Mart günü Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Taraflar bu tarihi İstanbul'un işgal edildiği gün olan 16 Mart günüyle değiştirmeyi kabul etmişlerdir. Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, TTK, Ankara, 2003, s. 118-119; Salahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstibbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 51-57.

¹² Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s. 23.

olduğu vurgusunu yapmıştır.¹³ Böylelikle İtalya ve Fransa'nın, Sevr Antlaşması ve doğal olarak Anadolu'daki ulusal hareketle ilgili politik duruşlarındaki değişim belirgin hale gelmiştir.

İngiltere, Fransa ve İtalya siyasi liderlerinin yapmış olduğu toplantıdan çıkan sonuç, Sevr Antlaşması'nın revize edilmesi için bir konferans düzenlenmesi yönünde olmuştur. Batılı devlet liderlerinin bu toplantısı sonrasında İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserleri Londra Konferansı'na ilişkin Sadrazam Tevfik Paşa'ya, Londra'da düzenlenecek olan konferans için 26 Ocakta bir davet göndermiştir.

Konferansa yapılan davetin İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmesinden hemen sonra gönderilecek heyet üzerinde çalışmalar başlamıştır. İstanbul Hükümeti Sadrazam Tevfik Paşa, Osmanlı heyetinde, Ankara Hükümetinin de temsili için Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçerek kendisinden, tümüyle yetkili bir heyet göndermesini istemiştir.¹⁴ Ancak TBMM Hükümeti tarafından Hariciye Vekâleti Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında Osmanlı heyetinden bağımsız bir kurul oluşturulmuş ve kurul, resmen çağırıldığı takdirde konferansa katılmak üzere Antalya yoluyla Roma'ya geçmiştir.¹⁵ Resmi bir çağrı alındığı takdirde Londra'ya hareket etme konusunda zaman kazanmak amacıyla Roma'ya giden Bekir Sami Bey'in, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile gerçekleştirdiği görüşmeler dikkat çekicidir. Görüşmelerde Kont Sforza, Müttefiklerin konferansta İzmir ve Trakya için bir soruşturma komisyonu kurulmasını önereceklerini Bekir Sami Bey'e gizlice bildirmiş ve Türklerin bu öneriye karşı çıkmamalarını, soruşturmanın yansız bir şekilde gerçekleşmesi koşuluyla bunu kabullenmelerini istemiştir.¹⁶ Bu durum konferansın hangi ekseninde yoğunlaşacağını ortaya koyması açısından önemli bir noktadır. Biraz daha öze inildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın Londra Konferansı konusunda umutsuz olduğunu ve hatta İngiltere'ye şüpheyle baktığını söylemek mümkündür. Özellikle Ağa Han'ın da konferansa katılacak olması Mustafa Kemal Paşa'da İngiltere'nin bir oyun hazırlığı içinde olabileceği şüphelerini artırmıştır.¹⁷ Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilen Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet İtalya'da iken Kont Sforza'dan konferansa resmen çağırıldıkları bilgisini aldıktan sonra Londra'ya hareket etmiştir.¹⁸

Yunanistan'ın konferansa davet edilmesi de Fransa aracılığıyla gerçekleşmiştir. Fransa, Yunanistan'a Londra Konferansı'nın toplanacağına dair göndermiş olduğu nota ile konferansın toplanma amacını açıklarken, İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin de konferansa katılacağı bilgisini Yunanlara iletmiştir. Yunanistan Hükümetinin Londra Konferansı'na davet edilmesi Yunanlarda, Kral Konstantinos rejiminin Müttefiklerce tanındığı şeklinde bir izlenim yaratmış ve konferans daveti Müttefikler tarafından dışlanmamak ve Yunan tezlerini

¹³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 147.

¹⁴ Aynı yer.

¹⁵ *Nutuk*, C. II, S. 577.

¹⁶ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde...*, s. 151.

¹⁷ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde...*, s. 150.

¹⁸ *Nutuk*, C. II, s. 577.

savunmak düşüncesiyle kabul edilmiştir.¹⁹ Davetin gerçekleştiği dönemde iktidarda bulunan Rallis Hükümeti, konferans programına bağlı kalınacağını ve Anadolu'daki sorunun Sevr Antlaşması esaslarına dayalı bir şekilde çözüleceğine olan inancını belirterek davete olumlu cevap vermiştir.²⁰

Bununla birlikte Yunanistan'da konferansa gidecek heyetin belirlenme sürecinin sancılı geçtiğini söylemek mümkündür. Özellikle Başbakan Rallis ve Savunma Bakanı Gounaris arasında konferansta Yunanistan'ı temsil etme konusunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Konu hakkında Pinelopi Delta²¹ “*bir hükümet krizi tehlikesini?*” varlığından söz ederken,²² daha önceden Londra Konferansı'nda Yunanistan'ı kendisinin temsil edeceği yönünde açıklama yapan Rallis, 5 Şubat 1921 tarihinde istifa etmiş ve yerine Kalogeropoulos Hükümeti kurulmuştur.²³

Rallis'in başbakanlıktan ayrılması, konferansta Yunanistan'ı temsil etme konusunda, yeni hükümette Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenen Gounaris'e beklediği fırsatı hemen vermemiştir. İngiliz ve Fransız kamuoyunda Gounaris'in “*Müttefik karşıtı*” olduğunu ima eden yayınların yapılması,²⁴ Yunan siyasi çevrelerine, Gounaris'in konferansa katılması halinde Yunanistan'ın tüm çıkarlarının zedeleneceği ve pazarlık durumunun zayıflayacağı tedirginliğini hissettirmiştir.²⁵ Bu bağlamda Yunan siyasi çevresinin Gounaris'e karşı ihtiyatlı bir tavır takındığını söylemek mümkündür.

Yunanların konferansa katılacaklarını belirttikleri yazıda, konferans programı; “*Tüm Müttefiklere kaleme alınan Sevr Antlaşması'nın Doğu'da saptadığı statükonun olduğu gibi korunması ilkesiyle başladığına inandıkları konferans programı..*” olarak nitelendirilmiştir.²⁶ Bu ifade Yunanların konferanstan beklentilerini açıkça ortaya koyması açısından önemli olmakla birlikte, aynı zamanda konferansta nasıl bir tavır takınılacağına da ipuçlarını vermesi açısından dikkat çekicidir. Zaten Londra Konferansı'nda Yunan heyetinin izlediği temel

¹⁹ T. Hristodoulidi, *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1934*, Paratiritis, Athina, 1986. s. 142.

²⁰ *age.*, s. 142.

²¹ Pinelopi Delta Yunanistan'da, yazdığı çocuk kitaplarıyla ünlenmiş bir yazardır. Aynı zamanda tarihsel yazılarını genelde ulusal kimlik üzerine inşa eden Delta pek çok tarihsel süreçte de şahitlik etmiştir. Babası Emmanuel Benaki'nin 1916 yılında Atina'da belediye başkanı olmasıyla, Benaki ailesi ve Eleftherios Venizelos yakın aile dostu olmuşlardır. Delta'nın Eleftherios Venizelos adını taşıyan anı kitabı döneme ışık tutması açısından oldukça önemlidir.

²² Pinelopi Delta, *Eleftherios Venizelos*, Ermis, Athina, 2002, s. 85.

²³ Kral Konstantinos yeni hükümetin kurulması görevini, Liberal Parti mensupları dışında çağırılmış olduğu tüm komutan ve Yunan siyasilerin bulunduğu bir toplantıda, Kalogeropoulos'a vermiştir. Yunan basını Kalogeropoulos'un hükümeti kurmakla görevlendirilmesi bir sürpriz olarak değerlendirmiştir. Delta, *age.*, s. 86.

²⁴ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, 2. Basım, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 328.

²⁵ Delta, *age.*, s. 86.

²⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 123.

politika, Küçük Asya harekâtına desteğin devam ettirilmesi ile Türklerin mağlup edileceği konusundaki kararlılığın vurgulanması ve Müttefiklerin de buna ikna edilmesi üzerine inşa edilecektir.²⁷

Öte yandan Yunanistan'ın, konferans davetine olumlu cevap vermesi, ilk andan itibaren Yunan iç politikasında hareketlilik yaşanmasına neden olmuştur. Yeni Başbakan Nikolaos Kalogeropoulos Meclis'te Yunan tezini Sevr Antlaşması'na dayanarak savunacağı konusunda güvence vermiş ve güvenoyu alarak²⁸ konferansa gidecek Yunan heyetinin başkanlığı görevini üstlenmiştir. Konferansta Yunan heyeti başkanı sıfatını alan Kalogeropoulos çalışmalarına hız vermiştir. Bu arada Yunan siyasetinin diğer önemli bir ismi olan ve yeni hükümette Başbakan Yardımcısı ve Meclis Başkanı sıfatını alan Gounaris de boş durmamış ve Müttefik temsilcilerle görüşmeler yapmıştır. Atina'daki İngiliz elçisi Granville'in 27 Ocakta Curzon'a bildirdiğine göre, Granville yeni Yunanistan hükümetinde Yunan parlamentosu başkanı ve başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Gounaris'i ziyaret ederek Londra Konferansı'nı görüşmüştür. Gounaris Yunan yönetiminin bu daveti kabul ettiğini aktarmış ve konferansta Yunanistan'ı Başbakan Kalogeropoulos ve kendisinin temsil edeceklerini söylemiştir.²⁹ Granville'in Lord Curzon'a çektiği telgrafta, Yunan heyetinin konferans davetini kabul ettiği belirtilirken, Ankara Hükümetinin de konferansa davet edilmiş olmasının Yunanistan Başbakanını oldukça sınırlendirdiği aktarılmıştır.³⁰

Yunanistan'da gündem kısa bir süre konferansta Yunanistan'ı kimin temsil edeceğine odaklanmış, bu sorunun çözümlenmesiyle Yunanistan ve Müttefikler arasındaki temaslara hız verilmiştir. Konferansla ilgili olarak yapılan çalışmalar hükümet çevreleriyle sınırlı kalmamıştır. Yunan hükümeti görevlileri dışında Yunanistan eski Başbakanı Eleftherios Venizelos da girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Öyle ki, Londra Konferansı öncesinde ve sırasında Venizelos'un çok aktif bir Yunan diplomatı gibi çalıştığını söylemek mümkündür.³¹ Londra'ya giderek 29 Ocakta İngiltere Başbakanı Lloyd George ile görüşen Venizelos, İngiliz devlet adamından Yunanistan'a yardımı sürdüreceklerine dair teminat almayı ihmal etmemiştir. Venizelos her ne kadar başbakan unvanını 1920 Kasımında kaybetmiş olsa da, etkinliğini tümüyle yitirmemiş ve Yunan dış politikasına uzaktan müdahaleyi sürdürmüştür. Lloyd George, Venizelos'a Kral Konstantinos'un Yunanistan'a döndüğünden beri İngiliz kamuoyunun Yunanistan'a bakışının değiştiği vurgusunu yaparken, Venizelos'tan arka planda kalarak da olsa konferansla olan ilgisinin devam etmesini özellikle istemiştir.³² Lloyd

²⁷ Salahi Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.s. 267.

²⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 124.

²⁹ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri*, s. 258

³⁰ Standford J. Shaw, *From Empire To Republic The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study*, Volume 3, Part 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 1208.

³¹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s. 169.

³² Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 124.

George'un bu isteği onun aslında Kralcı Kalogeropoulos Hükümetine tam anlamıyla itimat etmediği şeklinde bir düşüncüyü akıllara getirmesi açısından önemlidir. Venizelos'un, İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Harold Nicolson'dan, İngilizlerin Türkleri zor durumda bırakacak öneriler hazırladığını öğrenmesi, Londra Konferansı'nı İngilizler ve Yunanlar tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu Hareketine karşı kurulmuş bir tuzak olarak görmesine neden olmuş ve kendi deyimiyle rahatlamasına yol açmıştır.³³ Buna ek olarak Londra'daki faaliyetlerini İngiliz ve Fransız basınına verdiği demeçlerle sürdürmüş ve konferansın Yunanistan aleyhinde bir karar almaması gerektiğini belirterek kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.³⁴ Böylelikle Venizelos, Sevr'in değiştirilmesi ya da yok olması tehlikesine karşı önlemler almış ve başlattığı askeri harekâtı nihayete erdirmek için sahne gerisinden müdahalelerini sürdürmüştür.

Venizelos'un Lloyd George ile gerçekleştirdiği bu görüşme görece olarak etkili olmuştur denilebilir. Öyle ki konferans resmen başlamadan önce Müttefiklerin kendi aralarında yaptığı bir görüşmede Lloyd George, Kral Konstantinos'un Yunanistan'a dönüşünden dolayı Yunanların dışlanmaması gerektiği ve Müttefik politikalarının Yunan hükümetlerinden ziyade Yunan halkı üzerine inşa edildiği vurgusunu yapmıştır. Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa'yı, Yunanistan'da ise Kral Konstantinos'u, İngiltere tarafından onaylanmayan liderler olarak gören ve bu nedenle de bu iki lideri problem olarak niteleyen Lloyd George, yine de Yunanların Türklere tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁵

Öte yandan konferansın yaklaştığı günlerde hem Yunanlar hem de Türkler tezlerini sağlam temellere oturtmaya çalışmışlar ve kararlı bir görüntü vermeye özen göstermişlerdir. Türk ve Yunan tezleri hakkındaki önemli tespitlerden biri de, her iki tarafın da kendi isteklerinde direnmiş olmasıdır. Yunanlar, kendi görüşlerinde yani Sevr statükosunun değiştirilmemesi konusunda ısrar ederken, eğer antlaşmada bir değişiklik yapılacaksa, bu değişikliğin İstanbul'un Türklere alınarak kendilerine verilmesini olanaklı kılacak³⁶ yönde olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Buna karşın Kemalistler de işgal altında bulunan

³³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 124.

³⁴ Akyüz, *age.*, s. 169.

³⁵ Standford J. Shaw, *age.*, s. 1202.

³⁶ İstanbul konusunda bir parantez daha açıldığında Londra Konferansı sonrasında (Nisan 1921) gerçekleşecek olan Dimitrios Gounaris- İoannis Metaksas (Küçük Asya Seferine karşı çıkması ile bilinen Yunan asker ve devlet adamı) görüşmelerinde Metaksas, hükümet üyelerine ilginç bir teklifte bulunmuş ve İstanbul'u işgal edebileceklerini söylemiştir. Gounaris ise Metaksas'a İstanbul'un Müttefiklerin kontrolü altında olduğunu bunu deneyemeyeceklerini ifade etmiştir. Burada Londra Konferansı sonrasında Yunan liderlerin İstanbul konusundaki fikirlerinin tam tersi bir istikamete yöneldiğini söylemek mümkündür. Bunda Gounaris'in ılımlı yapısının mı yoksa Müttefikleri karşısına alma korkusunun mu ağır bastığının tahlilini yapmak ise güç değildir. Metaksas, İoannis Metaksas, *To Prosopiko Tou İmerologio H Epanastasi Tou 1922*, Cilt 3, Govosti Yayınları, Athina, (T.Y.), s. 90.

toprakların geri verilmesi, bir başka deyişle Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi konusundaki ısrarlarını sürdürmüşlerdir.³⁷

Konferansa çok az bir süre kala, 17 Şubat'ta, Yunanistan heyeti Londra'ya ulaşmıştır.³⁸ Konferanstan iki gün önce Yunanistan heyeti Başkanı Kalogeropoulos ve İngiltere Başbakanı Lloyd George arasında gerçekleşen görüşmede Lloyd George, Yunan devlet adamından konferansta Yunan tezlerini daha etkin biçimde savunmasına yardım edebilmesi için önemli noktaları kendisine açıklamasını istemiştir.³⁹ Bu bağlamda konferans başlamadan önce Kalogeropoulos ve Lloyd George arasında ikili görüşmelerin gerçekleşmesi, konferans esnasında Yunanlar ve İngilizler arasındaki fikir birliğini sağlama çabalarını göstermesi açısından önemlidir. Venizelos-Lloyd George ve Kalogeropoulos-Lloyd George görüşmeleri arasında ufak bir kıyaslama yapıldığında, Sevri'nin değiştirilmemesi konusunda Yunanistan Başbakanı Kalogeropoulos'un daha da ileri gittiğini, tavizkar davranmadığını ve kararlı olduğunu söylemek mümkündür. 18 Şubat tarihinde gerçekleşen Lloyd George-Kalogeropoulos görüşmesinde, Lloyd George İzmir'e özerklik verilmesi konusunda Yunan heyetini ikna edici bir konuşma yapmış ve konferansın bu konuda başarısızlıkla sonuçlanması halinde, sorumluluğu Türk tarafına yıkarak, varılan sonucun Türk heyetinin uzlaşmaz tutumundan kaynaklandığı gerekçesinin alt yapısını hazırlamıştır.⁴⁰

Bu ikili görüşmede Lloyd George'un, Türklerin olası bir saldırısında, Yunanistan'ın savunma konusunda yeterli olup olmadığı sorusuna Kalogeropoulos, Mustafa Kemal Paşa ve kuvvetlerini Müttefiklerce verilecek ufak bir yetkiyle dağıtılabileceği cevabını vermiş ve Kemalist kuvvetlerin dağılmasıyla Yunanların İzmir'den üç koldan ilerlemeye devam edeceğini söylemiştir. Lloyd George ise açıklayacağı planını Kalogeropoulos'a sunmadan önce buna cevap vermek için acele etmemesi gerektiğini belirtmiş ve başş için belki de en uygun çözümün İzmir'e Hıristiyan bir vali yönetiminde özerklik verilmesi olduğunu ifade etmiştir.⁴¹ "*İzmir Sistemi*" olarak adlandırılan bu fikrin daha önceki Doğu Rumeli örneğinden hareketle uyarlanabileceğini belirten Lloyd George, ancak Müttefiklerin çağrısı ya da bir Türk istilası olduğu takdirde Yunanların Türklere müdahale edebileceğinin altını çizmiştir. Bu teklife yönelik Kalogeropoulos, hükümetine danışması gerektiğini ifade ederken, İzmir'in Yunan idaresine bağlanma konusunda büyük aşama kaydettiğini, Türkler tarafından İzmir'den gönderilen Yunanların geri dönmeye başladığını, İzmir'in de artık Yunanistan'daki gelişimi kabul ettiğini belirtmiştir. Buna ek olarak Yunanların yaşayacağı olası bir geri çekilme durumunda mücadele edileceği vurgusunu yapan Yunanistan Başbakanı, geri çekilmenin bir kere başlaması halinde İzmir'in bir daha Yunanistan'a bağlanmasının çok zor olacağını sözlerine eklemiştir. Dolayısıyla olası bir Yunan geri çekilişinin İzmir'in özerkliği durumunu

³⁷ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 125.

³⁸ Smith, *age.*, s. 273.

³⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 125.

⁴⁰ Smith, *age.*, s. 273.

⁴¹ CAB 23/35, s.1.

da tehlikeye atacağı ve şüpheli hale getireceği açıklamasını yaparak özerklik konusuna olan mesafesini korumuştur.⁴² Konuşmasına İtalya'yı kastederek başka güçlerin de varlığının farkında olduklarını belirterek devam eden Kalogeropoulos, İtalyanların ve Türklerin özellikle Yunanlara karşı aktif propaganda yaptıklarını belirtmiş ve Anadolu'daki Türk-İtalyan işbirliğini ima etmiştir. Bu sözlerle karşılık Kemalist kuvvetlerin İzmir ve Trakya'yı Türkiye'ye katmak istediklerini belirten Lloyd George, Kalogeropoulos'tan böyle bir durumun imkânsız olduğu şeklinde bir karşılık almış ve memnuniyetini dile getirmiştir.⁴³ Lloyd George'un bu görüşmedeki son sözleri, Yunanların İzmir konusunda bir fedakârlık yapabilmeleri halinde, İngiliz hükümetine yardımcı olacakları, konferansın Yunanlar yüzünden kesintiye uğraması ya da sonuçsuz kalmasının olumsuzluk yaratacağı, konferanstan sonuç sağlanamaması halinde bunun sorumluluğunun Türklere yüklenebilmesi için Yunanistan ile İzmir konusunda uzlaşmaları gerektiği yönünde olmuştur.⁴⁴ Konferans öncesindeki bu görüşmede Lloyd George'un İzmir konusuna yoğunlaşması, onun, Kalogeropoulos'un konferansta sergileyeceği tutumun ön izlemesini yaptığı şeklinde yorumlanabilir.

Buna ek olarak Kalogeropoulos Londra'daki çalışmalarna ikili görüşmeler dışında basına demeçler vererek devam etmiş ve destek kazanmaya çalışmıştır. Yunan Başbakanın basındaki demeçlerine bakıldığında Yunan tezini, Sevri'de Yunanlara tanınan haklara ek olarak, başka hak ve avantajlar üzerine inşa ettiğini söylemek mümkündür. Kalogeropoulos Paris basınına verdiği demeçte, "*Sevr Antlaşması asırlardan beri esir binlerce kişiye hürriyetlerini iade ediyor. Halkların hürriyeti için dövişen Mütefiklerin, bu kurtuluş antlaşmasını uygulamaktan vazgeçmeleri mümkün değildir...*" derken bir başka Fransız gazetesine de "*Yunanistan'ın Küçük Asya'da yerine getirmeye mecbur olduğu bir medeniyet misyonu vardır ve bu görevi yerine getirecektir*" şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁴⁵ Neredeyse Sevri'den daha ileri bir toprak paylaşımını öneren Kalogeropoulos'un, görüşmelerdeki tutumu ve basındaki demeçlerine bakıldığında, Anadolu'da sürdürülen Milli Mücadele'nin boyutlarını hala anlayamadığını ve Birinci İnönü Savaşı sırasında geri çekilen tarafın Yunan ordusu olduğunu görmezlikten geldiğini söylemek mümkündür.

Bütün bunlara karşın Kalogeropoulos'un Londra'da yayınlanan Daily Telegraph gazetesine yapmış olduğu röportaj ise diğer açıklamalarından farklı ve Yunanistan'ın ekonomik gerçeklerini yansıtır niteliktedir. Kalogeropoulos, Yunan ordusunun Anadolu'da ilerlemeye hazır olduğunu ve buna karşılık Yunanistan'a, Londra bankalarından özel olarak kredi verilmesi için yardımda bulunulmasından başka bir şey istemediklerini belirtmiştir.⁴⁶ Kalogeropoulos'un İngiliz gazetesine yapmış olduğu bu açıklama onun para kaynağını nerede araması gerektiğinin bilincinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Anadolu'daki her türlü harekât için hala İngiliz desteğine ihtiyaç duyduklarını açıklaması, konferanstan beklentileriyle zıtlık teşkil etmektedir.

⁴² CAB 23/35, s.2.

⁴³ CAB 23/35, s.2.

⁴⁴ CAB 23/35, s.3.

⁴⁵ Akyüz, *age.*, s. 170.

⁴⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 125-126.

Konferansın Başlaması ve Yunan Tezleri

21 Şubat 1921'de Saint James Sarayı'nda toplanan⁴⁷ Londra Konferansı'na İngiltere adına Lloyd George, İtalya adına Kont Sforza, Japonya adına Vikont Hayaşi, Fransa adına Briand katılırken, Yunanistan heyetine Başbakan Kalogeropoulos başkanlık etmiştir. Kalogeropoulos'un başkanlık ettiği heyette Sanyannis, Baltatzis ve Kaftancıoğlu gibi temsilciler de yer almıştır. Gounaris ise heyete daha sonra katılacaktır. Türk tarafı ise Osmanlı ve TBMM Hükümetleri tarafından ayrı ayrı temsil edilmiştir. Nizami Paşa, Yarbay Kadri Bey, Kazım Bey, Cemil Bey, Balçukue Bey gibi isimlerin bulunduğu Osmanlı Hükümeti heyetine Sadrazam Tevfik Paşa⁴⁸ başkanlık ederken, TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında Cami Bey, Yunus Nadi Bey ve Sırrı Bey tarafından temsil edilmiştir.⁴⁹

Londra Konferansı'nın, Türk heyetinin katılmadığı⁵⁰ 21 Şubat tarihli birinci gününde, ilk olarak Yunanistan Başbakanı ve temsilcisi Kalogeropoulos söz almış ve Doğuda sağlanması amaçlanan barış için Türkiye'ye ödün verilemeyeceğini belirten bir açıklama yapmıştır. Buna ek olarak Yunanların Türk kuvvetlerini Anadolu'dan çıkarmak dileğinde birleştiklerini belirten Kalogeropoulos, Mustafa Kemal'in Yakın Doğu'da giriştiği hareket ve eylemlerin karşılık ve katliamlara sebebiyet verdiğini iddia ederek kendilerine tazminat ödemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Yunan heyeti başkanı sözlere, Yunan ordusunun Anadolu'ya düzen getirdiği, 126 bin Yunan göçmenin Anadolu'ya yani "*vatanlarını*" iade edildiği, tarım ve sağlık konusunda düzenlemeler yapılmakta olduğu gibi açıklamalarla devam etmiş ve İzmir'de bir üniversite dahi kurulduğunu ve her şeyi kontrol altına alma amacını taşıdıklarını açıklamıştır.⁵¹

Konferansın ilk gününü basın da büyük ilgiyle takip etmiş ve tartışılan konuların gazeteye sütunlarına yansımıştır. Konferans esnasında yaşanan tartışmaları ticaret kahvesinde girişilen uzun stratejik tartışmalara benzeten Fransız basını, Lloyd George'un Yunanlardan cevabını istediği soruları satırlarına taşımıştır. Lloyd George'un "*Yunan ordusu Mustafa Kemal ve dostlarının silahlı mukavemetini yalnızca kendi imkânlarıyla karabilir mi?*" şeklindeki sorusuna,⁵² Yunanların her

⁴⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli*, II. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 572; Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt. 3, Sayı. 5, Ankara, Kış 2009, s. 159.

⁴⁸ Sadrazam Tevfik Paşa ve Heyeti 17 Şubat 1921 tarihinde Londra'da hazır bulunmuşlardır. Kurat, agm., s.58.

⁴⁹ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde...*, s.152-154.

⁵⁰ Türk heyetinin ilk durağı İtalya olmuş ve konferansa katılmaları konusunda resmi davet beklemişlerdir. Resmi davetin gelmesiyle İtalya üzerinden önce Paris'e sonra Londra'ya geçen heyet konferansa gecikmeli olarak katılmıştır. Konferansın ilk gününde TBMM Heyeti henüz Paris'te iken, Osmanlı Hükümeti temsilcileri ilk toplantıya çağırılmadığından toplantıda bulunmamışlardır. Karal, agm., s. 160.

⁵¹ Shaw, *age.*, s.1224.

⁵² Akyüz, *age.*, s. 171.

zaman kendilerinden beklenilene başaracak durumda oldukları şeklinde cevap veren Yunanistan Başbakanı, orduda hiçbir şeyin eksik olmadığını ve Büyük Yunanistan İdealine (Megali İdea'ya) candan bağlı olan Yunan halkının, büyük fedakârlıklara hazır olduğunu ifade etmiştir.⁵³ Yunan devlet adamı, ordusunun üç ay içerisinde Ankara'yı ele geçirebileceğini,⁵⁴ eğer şehrin alınmasıyla Türkler pes etmezse Yunan ordusunun Sivas'a ve bu da beklenilene vermezse Trabzon'a kadar ilerleyebileceğini ileri sürmüştür. Kalogeropoulos'un bu sözleri, konferans öncesinde Daily Telegraph gazetesine vermiş olduğu demeçle çelişmektedir.

Diğer yandan, konferansın ilk gününde yapılan görüşmelerle ilgili detay bilgileri Kalogeropoulos'un Londra'dan Atina'ya, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 21 Şubat 1921 tarihli yazıda bulmak mümkündür. Kalogeropoulos tarafından kaleme alınan yazıda, öğleden sonra saat 16.00'da yalnızca Müttefiklerin bulunduğu bir toplantıda, Lloyd George'un Yunan delegelere yönelttiği sorular konusunda bilgiler verilmektedir. Yazıda yer alan bilgiye göre Kalogeropoulos'un toplantıda bulunmasından duyduğu memnuniyeti dile getirerek sözlerine başlayan Lloyd George'un ilk sorusu Yunanların Küçük Asya'daki askeri durumuna yönelik olmuştur. Kalogeropoulos bu soruya mevzilenmelerinin mükemmel olduğu şeklinde cevap vermiştir. Lloyd George'un subaylar konusunda bir değişiklik olup olmadığı yolundaki sorusuna, yalnızca 50 subayın İstanbul'a gittiği⁵⁵ yönünde cevap veren Kalogeropoulos, ileri harekâtın sonucu konusundaki öngörülerini sorulduğunda da üç ay içerisinde kesin sonuç elde edebilecekleri garantisini vermiştir. Üç ay daha askeri güçlerin muhafaza edilebileceği bilgisini veren Yunanistan Başbakanı, bu üç ay içinde Yunanistan'ın savaş halinden çıkacağı konusundaki inancını yinelemiştir.⁵⁶

Fransız basını ise Lloyd George'un, Kalogeropoulos'un bu sözlerine tebessüm ettiğini belirtmiştir. Fransız basını ayrıca Lloyd George'un Mustafa Kemal'in kuvvetleriyle ilgili bir sorusuna Kalogeropoulos'un Kemalist kuvvetler hakkında, kötü teçhiz edilmiş, iyi beslenmeyen 45-50 bin adamdan oluşan bir kuvvet olduğu şeklinde açıklama yaptığını aktarmıştır.⁵⁷

Gotthard Jaeschke sonraki dönemlerde kaleme aldığı eserinde, Kalogeropoulos'un Kemalist kuvvetleri ayak takımı olarak nitelediğini, buna karşılık Briand'ın "*Bu ayak takımına mullak saygım var*" şeklinde karşılık verdiğini belirtmiştir.⁵⁸ Bundan da anlaşılacağı gibi Kalogeropoulos, Türk kuvvetleriyle ilgili olumsuz düşüncelerini Fransa Başbakanı Briand'a

⁵³ Aynı yer.

⁵⁴ Smith, *age.*, s. 275.

⁵⁵ Belgede 50 Yunan subayının ne amaçla İstanbul'a gönderildiği açıklanmamıştır. (Venizelos Benaki Arşivi 173.028.10-1/2 nolu belge.)

⁵⁶ Venizelos Benaki Arşivi 173.028.10-1/2 nolu belge. (Londra'dan Yunanistan Dışişleri Bakanlığına gönderilen belgede 21 Şubat 1921 tarihinde Lloyd George ve Kalogeropoulos arasında geçen görüşmeye yer verilmiştir.)

⁵⁷ Akyüz, *age.*, s. 171.

⁵⁸ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1989, s. 141.

da iletmiş ancak beklediği desteği alamamıştır. Briand, Kilikya bölgesinde 6 bin kadar iyi eğitilmiş ve disiplinli Fransız askeriyeye faaliyette bulduklarını ve bir yıla yakın bir zamandır Türklerle savaş alanında karşı karşıya kaldıklarını aktarırken,⁵⁹ Türkleri iyi tanıdığı izlenimini vermiş ve hafife alınmalarını gerektiği konusunda Yunan Başbakanı adeta uyarmıştır.

Kalogeropoulos'un Müttefiklerden Türkiye ile ilgili istekleri de olmuştur. Türkiye'nin boyun eğmemesi halinde savaş tazminatı isteneceğinin Türklere bildirilmesini isteyen Kalogeropoulos, Sevr Antlaşması'nın Yunanistan'ın hukuki ve millî haklarını saptayan tarihi bir gerçek olduğunu vurgulamıştır. Yunan Başbakan, Küçük Asya'daki Yunan ordusunun, Kemalistlerin gücünü dağıtmak, Müttefiklerin Sevr'de yansıtılan isteklerini zorla kabul ettirmek ve üç ay içerisinde arzu ettikleri düzeni tümüyle hâkim kılmak yeteneğine sahip olduklarını öne sürmüştür.⁶⁰ Kalogeropoulos'un bu denli iddialı konuşmasında Yunan kurmaylarının kendisine verdiği bilgiler ve garantilerin de etkisi vardır. Kalogeropoulos Mustafa Kemal Paşa ve kuvvetlerine karşı geniş çapta bir saldırı başlatmak ve İngilizlerin desteğini sağlamak amacıyla onları memnun etmeye çalışırken, iddiaları konusundaki temel dayanağı, üst düzey Yunan subayların,⁶¹ Müttefiklerin yardımı olmadan Eskişehir-Afyon hattının 6 gün içerisinde ele geçirilebileceği ve Mustafa Kemal'in ordusunun iki ay içinde Anadolu'dan atılabileceği konusunda vermiş oldukları teminat olmuştur.⁶²

Kalogeropoulos'un iddialı açıklamalarını Türk heyetinin konferansta bulunmadığı bir sırada dile getirmiş olduğunun altını tekrar çizmek gerekmektedir. Konuya Yunan gazeteleri çerçevesinde bir parantez açtığımızda, Makedonia gazetesi Kalogeropoulos'un Yunan tezlerini açıkladığını kamuoyuna duyururken, Kont Sforza ve Briand'ın Sevr Antlaşması'nın Türkler lehine yeniden düzenlenmesi gerektiğini savduklarını belirtmiş ve özellikle Kont Sforza'nın İzmir'deki işgalin kaldırılması yönündeki fikrini okuyucularına duyurmuştur.⁶³ Böylelikle konferansta ortaya çıkan fikir ayrılıklarına ve bölünmelere dikkat çekilmiştir.

⁵⁹ Shaw, *age.*, s. 1225.

⁶⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 126.

⁶¹ Michael Llewellyn Smith, Albay Saryannis'in hükümet üzerinde hatırı sayılır bir etkisi olduğunu ve Ankara üzerine yürümenin çok basit bir iş olacağı konusunda Papoulas ve hükümetini inandırdığını ifade etmektedir. Smith, *age.*, s. 275; Salahi Sonyel de Yunan tarihçi Sifneos'tan alıntı yaparak, General Papoulas ve Albay Saryannis'in Müttefik Devletler'in yardımı olmadan Eskişehir-Afyon Karahisar hattını 6 gün içerisinde ele geçirerek Mustafa Kemal'in ordusunu üç ay içerisinde ezeceklerine dair Gounaris'e söz verdiğini belirtmektedir. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri*, s. 266.

⁶² Aynı yer.

⁶³ Makedonia, 11 Şubat 1921. Yunanca gazetelerden düşülen dipnotlarda bir tarih uyumsuzluğu dikkati çekecektir. Yunanistan'ın 1923 yılına kadar kullanmış olduğu Julius takvimi Gregorius takviminden 13 gün geridedir. Dolayısıyla araştırmacı ve okuyucuları yanlış yönlendirmemek için gazete tarihleri orijinal haliyle verilmiştir. Ama 13 gün farkı eklendiği takdirde Gregorius esasına dayalı Miladi takvim tarihi ortaya çıkacaktır. Yani 11 Şubat tarihli Yunan gazetesine yansımış olan haber 24 Şubat tarihinde yaşananları aktarmaktadır. Çalışma içerisinde belirtilen olaylara dair tüm tarihler Gregorius (miladi) takvimine uygun şekilde belirtilmiştir.

Türk heyetinin bulunmadığı bu ilk oturum konusunda kısa bir değerlendirme yapıldığında, ortaya çıkan manzaranın çözümden çok, sorun yaratacak nitelikte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Kurat'ın belirttiği gibi konferans ilk günkü oturumuyla bir uzlaşma konferansından çok, savaş kurulu toplantısı niteliğine bürünmüştür.⁶⁴ Türkiye'nin katılmadığı konferansın ilk günü hakkında, Yunan heyetinin, görüşmelerin merkezinde olmak için çaba sarf ettiklerini ve Anadolu'daki mevcut durumlarından daha geriye gitmemek konusunda kararlı görünmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür.

Uzlaşlamayan Bir Teklif: Soruşturma Komisyonu ve "İzmir Sistemi"

Konferansın Türk heyetlerinin katıldığı, ancak bu kez de Yunan heyetinin katılmadığı⁶⁵ 23 Şubat 1921 tarihli oturumunda⁶⁶ Lloyd George konuşmasına, Sevr Barış Antlaşması'nın Türkiye'de barışı sağlamak amacıyla hazırlandığını, ancak taraflar arasında imzalandığı halde barışın sağlanmadığını vurgulayarak başlamıştır. Konuşma sonrasında Tefvîk Paşa, İstanbul Hükümetinin görüşlerinin özetini içeren bir belgeyi konferansa sunmuş ve sözü Ankara Hükümeti heyeti Başkanı Bekir Sami'ye bırakmıştır.⁶⁷ Bekir Sami Bey ise Büyük Millet Meclisi'nin Doğuda sürekli bir barışın sağlanmasını içtenlikle dilediğini belirterek sözlerine başlamış ve Türklerin kabul edebilecekleri asgari sınıranın Misak-ı Milli ile belirlendiğini hatırlatmıştır. Sevr Antlaşması yürürlükte kaldıkça Türklerin bağımsız ve ayrı bir ulus olarak varlıklarını sürdürmelerinin olanaksız olduğunu da özellikle vurgulamıştır.⁶⁸

Konferansın 24 Şubat 1921 tarihli görüşmelerine⁶⁹ katılan Kalogeropoulos, öğlen oturumunda Yunan tezini açıklamaya devam etmiştir. Konferansta, daha önce Venizelos tarafından da Müttefiklere sunulmuş olan, 1912-1913 yıllarında hazırlanmış İzmir nüfus istatistiklerini ortaya koyan Kalogeropoulos, Aydın'da 548 bin Rum, 300 bin Türk olduğunu iddia etmiştir. Yunan heyeti ayrıca İzmir'deki Rum nüfusun 1913 ve 1914 yıllarında yapılan işkenceler sonucunda Yunanistan'a göç ettiğini ve 50 bin Rum'un da sınır dışı edildiğini de ileri sürmüştür.⁷⁰ Yunan heyetinin tezlerini, anlaşmazlık konusu olan bölgelerin etnografyasına dayanarak açıklaması karşısında, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, bahsi geçen bölgelere yani Trakya ve İzmir'e bir soruşturma komisyonu gönderilmesini önermiştir. Briand tarafından hemen desteklenen bu öneri⁷¹ Türk Delegasyon Başkanı Bekir Sami Bey⁷²

⁶⁴ Kurat, *agm.*, s. 59.

⁶⁵ Erdem, *age.*, s. 325.

⁶⁶ Müttefik Devletler ilk aşamada Türk ve Yunan Heyetleriyle birebir görüşmeler yapmayı tercih edip onların tezlerini dinlemeyi tercih etmiş ve iki heyeti karşı karşıya getirmemişlerdir.

⁶⁷ Salahi Sonyel, "Kurtuluş Savaşında Batı Siyasamız", *Belleten*, Cilt XLV/1, Sayı 177, Ocak 1981, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, ss.327-417, s. 392.

⁶⁸ *agm.*, s. 392.

⁶⁹ Bir önceki gün yani 22 Şubatta Tefvîk Paşa'nın rahatsızlığından dolayı toplantı yapılmamıştır.

⁷⁰ Shaw, *age.*, s. 1236.

⁷¹ Bige Yavuz'un bir Fransız belgesine (24 Şubat 1921 tarihli Berthelot'un Fransız Dış İşleri Bakanlığına gönderdiği telgraf) dayanarak aktardığı bilgide, soruşturma komisyonu

tarafından da kabul edilmiştir.⁷³ Bekir Sami Bey komisyon oluşturulması teklifini kabul ederken, Trakya'nın varlığı için gerekli temel hakları ihlal eden koşulları kabullenmeyeceklerini ve Sevr'in diğer koşulları konusunda ise Ankara'dan onay alması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.⁷⁴ Sevr Antlaşması ile Yunanistan'a bırakılan Doğu Trakya'nın ve İzmir'in nüfus yapısı konusunda ortaya çıkan görüş ayrılığını göz önüne alan Büyük Devletler,⁷⁵ soruşturma komisyonu fikrini bu bölgelerde savaş öncesi ve sonrasına ait nüfus rakamlarının tetkik edilmesi ve çalışmalara gecikmeksizin başlanması amacıyla öne sürmüşlerdir.⁷⁶ Soruşturma komisyonu oluşturulması fikrinde belirtilmeden geçilemeyecek diğer bir ayrıntı ise hem Türkiye hem de Yunanistan'ın bu soruşturma sonuçlarını baştan kabul etmeleriyle, Sevr Antlaşması'nın öteki hükümlerini de doğrudan kabul etmiş sayılacak olmasının zorunlu olduğunun bir koşul olarak öne sürülmesidir.⁷⁷ Görülen o ki, Kalogeropoulos'un Yunan tezini savunurken kullandığı nüfus istatistikleri bilgisi, kendisinin pek de hoşlanmayacağı bir sonuç doğurmuştur. Fransız ve İtalyan heyet başkanlarının sunmuş olduğu soruşturma komisyonu gönderme önerisi, Yunan devlet adamına deyim yerindeyse soğuk düş etkisi yapmıştır. Yunanistan heyeti bu öneriye, Yunan Meclisi'nden "*kendisine Sevr Antlaşması'nı esas alma talimatı verildiği*" gerekçesiyle sıcak bakmamıştır.⁷⁸ Kalogeropoulos'un ve Yunanların komisyon önerisine sıcak bakmamasının nedenini Sevr Antlaşması'nın 83. maddesinde⁷⁹ aramak gerekmektedir. Sevr Antlaşması'nı kısa bir sürede içselleştiren ve böylesi bir şans kaybetmek istemeyen Yunanlar, komisyon önerisini, 83. maddede İzmir'in Yunanistan sınırlarına dâhil olarak belirtildiği gerekçesiyle reddetmişlerdir. Yerel Parlatentonun oy çoğunluğuyla Milletler Cemiyeti'nden, İzmir kentiyle 66. maddede⁸⁰ tanımlanan toprakların

gönderilmesinin Briand'ın girişimleriyle ortaya atıldığı ve kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 109.

⁷² Bekir Sami Bey konusunda ayrı bir parantez açıldığında gerek İtalya'nın önerilerini göz önünde bulundurması gerekse uzlaşmacı bir tavır sergilemesi onun bu Konferanstan eli boş dönmeme çabalarını göstermektedir. Nitekim Bekir Sami Bey İngiltere, Fransa ve İtalya ile ikili antlaşmalar imzalayacak ancak bu antlaşmalar TBMM tarafından onaylanmayacaktır. Bu antlaşmaların detayı için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 86-94; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 132-140.; Selek, *age.*, s. 586-590.

⁷³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 128; Yavuz, *age.*, s. 110.

⁷⁴ Yavuz, *age.*, s. 110

⁷⁵ Arnold Toynbee bu ifadeyi kullanmıştır.

⁷⁶ Arnold Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 109.

⁷⁷ Smith, *age.* s. 277.

⁷⁸ Toynbee, *age.*, s. 110.

⁷⁹ Seha Meray -Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:409, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977, s. 72.

⁸⁰ *age.*, s. 68-70.

(halk oylamasıyla) kesin olarak Yunanistan Krallığı'na bağlanmasını isteyebileceklerini öngören 83. madde, Yunanların İzmir konusundaki ısrarlarının tek dayanağıdır denilebilir.

24 Şubat 1921 tarihindeki öğlen oturumları birkaç aşamada gerçekleşmiş ve birinde yalnızca Yunanlar, diğerinde ise yalnızca Türklerle görüşülmüştür. Sadece Yunan heyeti ve Müttefiklerin katıldığı oturumda, Yunan heyetinin öncelikli hedefi, kendi görüşlerinin desteklenmeye değer olduğunu göstermek olmuştur. Yunanların ortaya koydukları plan, Kemalist kuvvetlerin dağıtılması ve Sevr Antlaşması'nın Türklere zorla kabul ettirilmesini sağlamak şeklinde planlanmıştır. Ayrıca belirlenmiş olan ilk hedefin Adapazarı, Eskişehir ve Afyonkarahisar demiryollarının işgal edilmesi ve bu bölgenin doğusuna yerleşilmesiyle, Türk kuvvetlerinin bozguna uğratılması olduğu ifade edilmiştir. Ancak Yunan heyetinin konferans esnasında İngiltere'ye yapmış olduğu başka bir teklif oldukça dikkat çekicidir. Heyet, Sevr Antlaşması'nın hükümleri Türkler tarafından yerine getirilinceye kadar Boğazlardaki geçiş serbestliğinin korunması ve Kemalist kuvvetlere karşı savunulması için 100 bin kişilik bir Yunan ordusunun gerekliliğini öne sürmüştür.⁸¹ Yukarıda belirtilen Yunan tezinde, İstanbul'un Türklerden alınıp Yunanistan'a verilmesi ihtimali de dikkate alındığında Yunanların kullandığı çekingen ve "yanım ağız" üslupla, asıl amaçlarının İstanbul'u ele geçirmek olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır.⁸² İçerisinde Müttefikler açısından olumlu karşılanmayacak öneriler bulunsa da, Yunan heyetinin bu açıklamaları, özellikle İngilizlerin finansal desteğini kazanmak için Yunan ordusunun hizmetini Müttefiklere tüm cömertliğiyle sunması anlamında dikkat çekicidir.

Müttefikler konusunda özele inildiğinde, İtalya ve Fransa'nın Anadolu'nun işgaline ve paylaşılmasına eskisi kadar sıcak bakmamaları, Yunanları İngilizlere daha da yakınlaştırmıştır. Ayrıca konferansta ileri sürülecek her türlü Yunan görüşü, Yunanların İngiltere gibi büyük bir devletin güvenini kazanabilecek ciddi bir ulus olduklarını kanıtlanmaları yönünde düğümlenmiştir.⁸³ Londra Konferansı bu yönüyle Fransız-İtalyan; İngiliz-Yunan yakınlaşmasının arttığı bir süreç olarak değerlendirilebilir. İngiliz-Yunan yakınlaşmasında ise çabanın daha çok Yunan tarafından geldiğini iddia etmek de yanlış bir yaklaşım değildir.

Londra'daki gelişmeler Atina'dan da yakından izlenmiş ve Yunan basını özellikle İzmir ve Trakya'ya komisyon yollanması fikrini hep gündeminde tutmuştur. Yunan Embros gazetesi konu hakkında "*Trakya'ya dokunulmayacak gibi görünüyor fakat İzmir değişiklikle karşısında isyanda*" şeklinde bir manşet atmış ve soruşturma komisyonu önerisine duyulan tepkiyi dile getirmiştir.⁸⁴ Türk tarafının ise bu teklifi kabul etmesi, Türk tarafında bazı kesimlerde, Türkler lehine bir sonucun çıkacağına olan inançla, Lloyd George siyasetine zarar vereceği şeklindeki fikirleri akıllara getirmiştir.⁸⁵ Aynı gelişmeye İngiltere özelinde bir parantez açıldığında,

⁸¹ Smith, *age.*, s. 274.

⁸² Metaksas, *age.*, s. 90.

⁸³ Smith, *age.*, s. 275.

⁸⁴ Embros, 13 Şubat 1921.

⁸⁵ Toynbee, *age.*, s. 110.

komisyon kurulması fikri karşısında Lloyd George, İzmir ve Sevr konularının ayrı bağlamlarda değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmış ve Mustafa Kemal'in İzmir'i işgalden kurtarsa bile Sevr'i kabul edebileceği düşüncesinin çok iyimser bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶

Pinelopi Delta, komisyon gönderme fikrini “*haberler kötü*” şeklinde yorumlarken, İngiltere'nin Yunan delegelerin konferanstaki yetersizliğinden usanmış durumda olduğunu ve artık Yunanların hakları için ısrar etmediklerini belirtmiştir.⁸⁷ Komisyon önerisi karşısında adeta panikleyen Kalogeropoulos açısından, gelişmeler hızlı ve planlı olarak seyretmiştir. Kalogeropoulos komisyon önerisi karşısında Atina'ya yolladığı telgrafta, bu önerinin reddedilmesini ancak konferansta olumsuz bir izlenim yaratmamak için Atina'dan uzlaşmacı bir karşılık gönderilmesini istemiştir.⁸⁸

Londra Konferansı ve komisyon gönderme fikri, konferansa katılan devletler kadar Ankara Hükümetinin dış politikada yakınlaşmaya başladığı Sovyetler Birliği tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Londra Konferansı, Batılı devletlerle diplomatik ilişkilerin kurulması ve uzlaşının sağlanması açısından bir kırılma olmakla beraber, bu konferansın önemli gelişmeleri konusunda Sovyetler ile yazışmaların yapılmış olması, Sovyet Rusya'nın duruma ilgisini gözler önüne sermesi açısından dikkate değerdir. Konferans Sovyet Rusya gözüyle değerlendirildiğinde, Londra Konferansı'nın toplandığı dönemde Dışişleri Bakanlığına vekâlet eden Ahmet Muhtar Bey'in 3 Mart 1921 tarihinde Çiçerin'e Londra Konferansı hakkında bilgi veren bir mektup yolladığı görülmektedir. Yalnızca formalitelerin yerine getirilmesi için Türk heyetine Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının önerildiğini belirten Ahmet Muhtar Bey, Sevr Barış Antlaşması ile ilgili görüşlerini “*İstidatın birliklerinin yabancı subayların denetimine girmesine, Doğu sınırlarının ve hiçbir zaman var olmamış olan Kürdistan sorununu da konferansın onayına bırakılmasının, yabancı finans kontrollerine evet verilmesinin, İzmir'de ve Trakya'da plebisitinin uygulanmasına izin verilmesinin istenmesi*” şeklinde aktarmıştır.⁸⁹ Ahmet Muhtar Bey, oylamadan kuşku duyulmamasına rağmen plebisite ancak, tüm düşmanlar ülkeden çıktığı takdirde izin verileceğinin altını çizmiştir.⁹⁰ Aslında konferansın işleyiş sürecini özetleyen bu açıklamadan, Sevr'in farklı bir kılıf uydurularak Türklere sunulduğu ve Türk tarafının da olaya bu şekilde yaklaştığı yorumunu yapmak mümkündür. Ahmet Muhtar Bey'in Londra Konferansı konusunda Sovyetleri bilgilendirmesi, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Londra'da, konferansta olduğu bir dönemde Türk dış politikasının aktif olduğunu ve temaslarda bulunulduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

⁸⁶ Kurat, agm., s. 63.

⁸⁷ Delta, age., s. 92.

⁸⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 129.

⁸⁹ Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 293

⁹⁰ Aynı yer.

Görüldüğü gibi Londra Konferansı'nda ortaya atılan komisyon önerisi pek çok açıdan gündemi meşgul etmiş ve bu sıcak gündem, durumun muhatabı birçok ülke tarafından hararetle tartışılmıştır. Bu gelişmeler ışığında Yunan Meclisi; Küçük Asya ve Trakya'ya bir soruşturma komisyonu gönderilmesini oy birliği ile reddetmiştir.⁹¹ Yunan Meclisi komisyon kurulması önerisini, Türkiye'deki azınlıklara duyulan manevi sorumluluk duygusuyla, sürecin Mustafa Kemal'e kendi ordusunu örgütlemek için zaman kazandıracığı ve Anadolu'daki askeri durumun gevşeyerek Sevr Antlaşması'nı hasıraltı edeceği gibi gerekçelerle reddetmiştir.⁹² Müttefikler ve Yunan temsilciler arasında 4 Mart 1921 tarihinde gerçekleşen görüşmede Kalogeropoulos, soruşturma komisyonu hakkında Yunan Meclisi'nin 1 Mart günü almış olduğu bu kararın Müttefiklere sunmuştur. Müttefiklere yapılan açıklamada yer alan diğer bir bilgi de Liberal Parti (Eleftherios Venizelos'un partisi) milletvekilleri, Musevi milletvekilleri, Trakyalı Ermeni milletvekilleri ve Trakya'dan 6 temsilcinin bu öneriyi reddettiklerine dairdir. Yunan Meclisi'nin aldığı kararlar iki başlık halinde Müttefiklere iletilmiştir. Bunlardan ilki Sevr revizyonu fikrine karşı olunduğu, bu antlaşmanın savaş esnasındaki Yunan çabalarının karşılığını içerdiği ve Yakın Doğu'da barışı garanti ettiği iken, ikincisi Yunan hükümeti ve Londra Konferansı'na gönderilen temsilcilerin Yunan Meclisi adına konuşma yetkisi taşıdıkları ve Müttefiklerin soruşturma komisyonu konusunda ısrar etmeyeceklerinden emin olduklarıdır.⁹³

Ancak Yunanların asıl tereddüdü, komisyonun İzmir'in Türklere geri verilmesi gibi bir karar alabileceği konusundadır.⁹⁴ Sadece Yunan Meclisi'nin değil, Anadolu Rumlarının da komisyona karşı tepkisi gecikmemiş ve Anadolu Demeki konferansa bir protesto metni göndermiştir.⁹⁵

Yunanların komisyon önerisine karşı öne sürdüğü bu gerekçelere yönelik Lloyd George, Trakya ile ilgili bir sorun olmadığını ve asıl zorluğun İzmir konusunda yaşandığını ifade etmiştir. Sözlerine devam eden İngiltere Başbakanı, Yunan heyetine Trakya ve İzmir'in yalnız Yunanların çabalarıyla elde edilmesinin oldukça zor olduğunu,⁹⁶ Yunanistan'ın sınırlarının başta İngiltere olmak üzere Müttefiklerin desteğiyle genişlediğini, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı 1 milyon asker ortaya koyduğunu ve bunun İngiltere'ye 1 milyar sterline mal olduğunu dile getirmiştir.⁹⁷

⁹¹ Delta, *age.*, s. 92.

⁹² Sonyel, *age.*, C. II, s.130.

⁹³ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 265, No. 32.

⁹⁴ Smith, *age.*, s. 278.

⁹⁵ Erdem, *age.*, s. 337.

⁹⁶ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 265, No. 32. Belgede Lloyd George'un konuşmasını içtenlikle yaptığına dair bir yorum da bulunmaktadır.

⁹⁷ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 266, No. 32.

Lloyd George'un bu sözlerine Kalogeropoulos, İtalya'nın tutumunun ortada olduğunu ve Fransa'nın görüşünün ise değişmeye başladığını, Kral Konstantinos'un Yunanistan'a gelişinin Fransız kamuoyunu olumsuz etkilediğini belirttikten sonra, Fransa'nın o ana dek hiç olmadığı kadar Türk dostu olduğunun altını çizerek karşılık vermiştir. Lloyd George görüşmeyi komisyon meselesine yoğunlaştırmış ve komisyon önerisini Türklerin kabul ettiği halde Yunanların kabul etmemesinin yalnız konferansı değil, kamuoyunu da olumsuz etkileyebileceğinden bahsederek Yunan heyetine gözdağı vermiştir.⁹⁸

Konferansta bu gelişmeler yaşanırken, Mart ayı başında Dimitrios Gounaris ani bir şekilde Londra'ya hareket etmiştir. Yunan Skrip gazetesi, Dışişleri Bakanı Baltatzis'in Londra'dan çektiği bir telgrafla Meclis Başkanlığı görevini de üstlenmiş olan Gounaris'i Londra'ya çağırıldığını satırlarına taşımıştır.⁹⁹ Pinelopi Delta ise konferans esnasında Kolaogeropoulos'a baskı yapıldığından ve Gounaris'in ağırlık koymak amacıyla Londra'ya gittiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁰ Bir başka Yunan gazetesi Makedonia da Yunan hükümet çevrelerinden aldıkları bilgiye göre, Gounaris'in İngilizlerle bir Yunan-İngiliz Antlaşması imzalamak konusunda hevesli olduğunu satırlarına taşımıştır. Aynı yazıda, Gounaris'in, taarruza geçmek için bu anlaşmayı imzalaması gerektiği ve şansının yüksek olduğu da belirtilmiştir. İngiltere'nin Yunanistan'a 32 milyon dolar ve 300 milyon frank vereceğini ve bu miktarın daha önceden vaat edilen miktar olduğunu belirten Makedonia gazetesi, soruşturma komisyonu konusuna da değinmiş ve konferansın komisyon fikrinden vazgeçtiğini okuyucularına aktarmıştır. Gazetenin vermiş olduğu bir diğer bilgi de, "Büyük Devletlerin" Yunanistan'ın harekâta geçmemesi konusundaki ısrarlarıdır.¹⁰¹

Gounaris'in Londra'ya doğru yolda olduğu 9 Mart 1921 tarihinde sadece Müttefik temsilcilerinin katıldığı öğleden sonraki görüşmelerde, sabahki oturumda Bekir Sami Bey ve Lord Curzon arasında geçen diyalogdan bahsedilmiştir. Curzon tarafından aktarılanlara göre, Yunanlar İzmir'e girmişlerdir ve başarı kazanmışlardır. Curzon'un bu iddialarına karşılık Bekir Sami Bey Birinci İnönü Muharebesi'ni kastederek Yunanların son savaşta hezimetle uğradıklarını belirtmiş ve Türklerin savaşmaktan başka çareleri olmadığını ifade etmiştir.¹⁰² Müttefikler arasında gerçekleşen bu bilgi alışverişinin yanı sıra konuşmaların Yunanistan konusunda düğümlendiği bir sırada Briand, Gounaris'in Kalogeropoulos'tan daha güçlü bir siyasetçi olduğunu belirtmiş ve İzmir konusunda uzlaşma sağlanabileceğini sözlerine

⁹⁸ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 266, No. 32.

⁹⁹ Skrip, 21 Şubat 1921.

¹⁰⁰ Delta, *age.*, s.94.

¹⁰¹ Makedonia, 22 Şubat 1921.

¹⁰² *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 361, No. 51.

eklemiştir.¹⁰³ Konuya Fransa'nın görüşleri penceresinden bakıldığında ise Briand'ın Gounaris'ı daha ılımlı ve kolay ikna edilebilir bir siyasetçi olarak gördüğü yorumu yapılabilir.

Müttefikler arasında gerçekleşen aynı görüşmede, Lloyd George'un, Gounaris'in Londra'ya gelmesi konusunda, Kalogeropoulos'un önemli bir meslektaşının varlığını avantaja çevirebileceği vurgusunu yapması, aslında onun Kalogeropoulos ile uzlaşmak konusunda çektiği sıkıntıyı ve belki de Yunanistan Başbakanının yetersizliğini ortaya koyması açısından önemlidir.

Gounaris'in Londra'ya gelmesiyle birlikte, 10 Mart 1921 tarihinde Başbakanlık konutunda Lloyd George, Gounaris, Kalogeropoulos ve Lord Curzon arasında gerçekleşen görüşmede Lloyd George, Yunan heyetinin Bekir Sami'si olarak tanımladığı Gounaris'e¹⁰⁴ Türklerin güçlü bir heyetle çıkarlarını savunmak amacıyla geldiklerini ve İzmir konusunda uzlaşmaz bir tutum sergilediklerini aktarmıştır.¹⁰⁵ Ayrıca Türklerin, Yunanların İzmir'den tamamen çekilmelerini istediklerini açıklamıştır. Gounaris ise bu durumun, soruna uzlaşma yoluyla bir çözüm bulunması ihtimalini ortadan kaldırdığını, Yunanların askeri gücünü kullanarak Sevri zorla kabul ettirme görevini yerine getirmek istediğini ifade etmiştir.¹⁰⁶ Lloyd George, Yunan heyetine “*Yunan ulusunun geleceği konusunda Yunan heyeti bugün tam kararlılıkla cevap vermek zorundadır*” demiş ve Sevri'nin biraz daha değiştirilmiş şeklini sunmuştur. Bu teklife göre;

“İzmir Türk hâkimiyetinde kalacak, bir Yunan silahlı gücü İzmir şehrine yerleşirken İzmir Sancağının geri kalan kısmında kanun ve nizâm Müttefik subaylarınca ve Müttefikler arası Komisyonun verilerine göre nişanlarına uygun oranda bölge abalisi içinden seçilecek Jandarma kuvvetine temin edilecektir. Milletler Cemiyeti tarafından bir Hristiyan vali tayin oluncak ve seçim sonucu işbaşına getirilen bir meclis ile bir encümen, valiyeye yardımcı olacaktır. Bu düzenleme beş yıllık bir süre sonunda taraflardan herhangi birinin talebi üzerine Milletler Cemiyeti tarafından yeniden incelemeye açık olacaktır.”¹⁰⁷

Aynı şekilde benzer bir teklif de Türklerle sunulmuştur. Bu teklifte; Türk jandarma birliklerinin cüzi ölçüde arttırılması, Türkiye sınırları içinde yabancı güvenlik güçlerinin sayılarının azaltılması, adli kapitülasyonlar, yabancı postaları ve Kürdistan gibi konularda bazı düzenlemeler mevcuttu.¹⁰⁸ Pınelopı Delta ise Lloyd George'un teklifini¹⁰⁹ şu şekilde kaleme almıştır; “*Boğazlar komisyonu sınırlandırılacak ve uluslararası bir kurul tarafından denetlenecek, Müttefik kuvvetleri İstanbul'dan uzaklaşacak, Boğazlar uluslararası bir statüye kavuşturulacak ve bir komisyon*

¹⁰³ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 363, No. 51.

¹⁰⁴ Smith, *age.*, s. 281.

¹⁰⁵ Sp. B. Markezinis, *Politiki İstoria Tis Neoterias Ellados Í Singhronos Ellas*, C. II, Athina, (T.Y), s. 124.

¹⁰⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, s. 132.

¹⁰⁷ Toynbee, *age.*, s. 111.

¹⁰⁸ *Nutuk*, C. II, s. 577-578.

¹⁰⁹ Pınelopı Delta bu teklifin Yunan Meclisi'nde görüşülmek üzere Gounaris tarafından kabul edildiğini belirtmektedir. Delta, *age.*, s. 95.

tarafından yönetilecek, Gelibolu'da Yunan yönetimi görev yapacak, İzmir üzerke olarak Türk ve Yunan yönetimine bırakılacak, Türkler ya da Yunanlar bunu kabul etmezlerse veya bir taksim anlaşmazlığı çıkarsa Müttefiklerin bakemliğinde sınıç işleyecek.”¹¹⁰

Bu teklifte Müttefikler ve Yunan heyeti arasında müzakere konusu, İzmir ile ilgili madde olmuştur. Lord Curzon'un İzmir'in Hıristiyan bir vali tarafından yönetileceğini belirtmesi karşısında Gounaris detaylı bilgi istemiş, ancak Curzon detayların sonra konuşulacağını ifade etmiştir.¹¹¹ Lord Curzon bu görüşme esnasında Gounaris'e Fransız ve İtalyanların henüz görmediği bir plan vermiş ve incelenmesini istemiştir. Bu plan, yukarıda belirtilen maddeler üzerinde yapılan değişiklikleri içermesi ve Rumların çoğunlukta olduğu kazalarda Yunan yönetiminin kurulacağını belirtmesi açısından önemlidir. Ayrıca Lord Curzon'un yanı sıra Lloyd George da beş yıl içinde yeniden bir düzenleme yapılacağını belirtmiş ve son planın bir kopyasının Yunan heyeti tarafından incelenmesini istemiştir.¹¹² 10 Martta sabah yapılan görüşmelerde Yunan heyetine verilen plan, öğleden sonraki oturumda Kalogeropoulos ve Gounaris'in cevaplarını almak amacıyla tekrar tartışmaya açılmıştır. Bu oturumda Kalogeropoulos planın birtakım değişiklikler ile kabul edilebileceğini belirtirken, Gounaris Sevr esaslarının terk edilmesinin Yunanistan için imkânsız olduğunu ve değişiklikleri bu nedenle istediklerini eklemiştir.¹¹³ İzmir'deki Rum azınlığın da yönetimde temsil edilmesi, özellikle Rumların toplam nüfusun üçte biri oranında olması halinde yönetimde de aynı oranda temsil edilmeleri gerektiği konularında değişiklik isteyen Yunan heyeti, Lloyd George'dan seçilecek valinin Rum ve Türk olmayacağını, ancak Hıristiyan unsurlardan olabileceği cevabını almıştır. Yunan heyetinin, azınlıkların da toplam nüfus oranlarına yönetimde söz sahibi olmalarını istemesi, akıllara Rumların azınlıkta olduklarını kabullendiklerini ve İzmir Rumlarını garantiye almak istediklerini getirmektedir. Ayrıca Lloyd George'un bunun Türkler için daha iyi olacağını belirtmesi üzerine Yunanistan heyeti yeni bir Stergiadis¹¹⁴'in zor bulunacağını ifade etmiştir.¹¹⁵ Sonuç olarak Yunanlar cevaplarını kabul ettikleri ve etmedikleri maddeleri sıralayarak İngilizlere yazılı olarak bildirmişlerdir.¹¹⁶

¹¹⁰ Delta, *age.*, s. 94.

¹¹¹ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 369, No. 52.

¹¹² *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 369-370, No. 52.

¹¹³ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 382, No. 54.

¹¹⁴ İzmir'de bulunan Yunan Yüksek Komiseri.

¹¹⁵ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 384, No. 54.

¹¹⁶ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, First Series, Volume XV, London, 1967, S. 386, Appendix To No.54.

Lloyd George tarafından ortaya atılan bu plan hakkında Michael Smith, önemli değişikliklerin yapılması koşuluyla Yunanların bu öneriyi kabul ettiğini belirtirken,¹¹⁷ Pinelopi Delta da bu görüşü “İzmir’in özzerkliği Yunanlar tarafından kabul edilirken, Yunanistan’ın İyonya Devleti¹¹⁸ hayali yok olmuştur.”¹¹⁹ sözleriyle doğrulamış ve Yunanların tek umudunun bu planın Türkler tarafından reddedilmesi olduğunu belirtmiştir.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta da İngiltere ve Yunanistan arasında zor da olsa bir uzlaşma sağlanmasına rağmen, Lloyd George’un Müttefiklerden ve hatta kendi Dışişleri Bakanı Lord Curzon’dan gizli girişimlerde bulunmasıdır. İngiliz Başbakan, Yunan devlet adamlarına 9 Mart 1921’de koşulların saldınyı gerektirmesi halinde Yunanların engellenmeyecekleri konusunda bir haber yollamıştır.¹²⁰ Dolayısıyla tüm konferans boyunca beklediği yetkiyi son anda alan Yunanistan, artık rahatlamış ve Curzon’un kendilerine sunmuş olduğu İzmir Planını formalite gereği ufak değişikliklerle kabul etmiştir.

Lloyd George’un Yunanlara vermiş olduğu taarruz yetkisi Yunanların dikkatini bu yöne çevirmiştir. 19 Martta Gounaris ve Lloyd George arasında gerçekleşen görüşmede¹²¹ Lloyd George, Ankara Hükümetinin dönüş yolunda olduğu için¹²² Müttefiklere konferansla ilgili 24 günden önce cevap veremeyeceklerini, ancak kendisinin onlara bu 24 günlük süreç içerisinde herhangi bir saldırı olmayacağına dair garanti veremeyeceğini belirttiğini ifade etmiştir.¹²³ İki taraf arasında gerçekleşen görüşme esnasında dikkati çeken belki de son önemli nokta Gounaris’in mali açıdan kaynaklarının tükenmekte olduğunu belirtmesidir.¹²⁴ Lloyd George’un planlanan harekât ile ilgili Yunanlara son sözü; Yunan ordusunun bu harekât esnasında beklenmedik bir sonuç alması halinde Ankara Hükümeti ile görüşme olasılığının ortadan kalkacağı olmuştur. Yunan yetkililer bu uyarıya tüm olasılıkların göz önünde tutulduğu şekilde cevap vermişlerdir.¹²⁵

¹¹⁷ Smith, *age.*, s. 281.

¹¹⁸ İyonya Devleti hakkında bkz. Adnan Sofuoğlu, “Yunanlıların Batı Anadolu’ya Yerleşme Girişimleri ve İyonya Devleti Macerası”, *Prof. Dr. Haluk Çay’a Armağan*, Ankara, 1987; Alptekin Müderrisoğlu, “Batı Anadolu’da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet: İyonya”, *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, <http://atam.gov.tr/bati-anadoluda-kurulan-kisa-omurlu-bir-devlet-ionya/>, Erişim Tarihi: 15/03/2013.

¹¹⁹ Delta, *age.*, s. 94.

¹²⁰ Smith, *age.*, s. 281.

¹²¹ Son toplantı tarihi bazı kaynaklarda 18 Mart olarak belirtilmiştir. Smith, *age.*, s. 282.

¹²² Bekir Sami Bey ve heyeti 17 Mart 1921’de Londra’dan ayrılmıştır. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 145.

¹²³ Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk Yunan İlişkileri*, s. 268.

¹²⁴ Yunan Makedonia gazetesi hükümet çevrelerinden edindiği bilgiye göre Gounaris’in Londra’ya iktisadi destek sağlamak amacıyla gittiği haberini 22 Şubat (7 Mart) tarihli haberinde vermiştir. Ayrıca bkz., Murat Hatipoğlu, *Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.122.

¹²⁵ Smith, *age.*, s. 282.

Londra Konferansı'nın genel anlamda somut bir sonuç sağlamadan bitmesi, her kesim tarafından farklı yorumlanmıştır. Yunan Diplomasi Tarihi adlı Yunanca bir kaynakta ise konferansın sonuca ulaşamaması üç nedenle ifade edilmiştir. Bunlardan ilki Ankara Hükümetinin Müttefiklerin uzlaştırıcı önerilerini kabul etmemesi, ikincisi Yunan heyetinin Küçük Asya konusunda Müttefikler tarafından desteklenecekleri şeklindeki yanlış öngörülerini ve sonuncusu Müttefiklerin Türk-Yunan sorununa karşı alışlagelmiş bir politika takip etmeleridir.¹²⁶

Sonuç

Londra Konferansı, hiçbir somut sonuç üretmemesine rağmen, tarafların tümünün geçmişteki, o dönemdeki ve gelecekteki tezlerini ortaya koymaları, bu tezlerin uluslararası ortamda gücünün ölçülmesi ve hukuksal anlamda da TBMM'nin siyasal bir varlık olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Somut bir sonuç elde edilememesi nedeniyle Anadolu'daki Türk-Yunan çatışmasının sona ermesi bir buçuk yıl kadar ertelenmiştir.

Konferans esnasında Yunan devlet adamlarının görüş ve tutumları konferanstan sonraki sürecin nasıl şekilleneceğinin ipuçlarını vermekle beraber, Yunan tarafında nasıl bir panik ve sabırsızlık havasının hâkim olduğunu göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Birinci İnönü Savaşı'nın siyasal bir sonucu olan Londra Konferansı, Yunanlar açısından savaş alanında (Birinci İnönü) yaşanan yenilginin telafisini sağlamak ve İngiltere'yi yeni bir taarruza ikna etmek üzerine odaklanılan bir toplantı niteliği taşımaktadır. Nitekim bu süreçte Yunan devlet adamları bir taraftan Fransa ve İtalya'nın değişen siyasetleriyle baş etmeye çalışırken bir taraftan da İngiltere'nin güvenini kaybetmemek için her yolu denemişlerdir.

Buna ek olarak Konferans, devletlerin yalnızca dış politikasında değil iç politikasında da etkili olmuştur. Konferansa sonradan katılan Gounaris'in yükselişi ona Başbakanlık kapısını açarken, Bekir Sami Bey, Konferans sonrasında İngiltere, Fransa ve İtalya ile imzaladığı ikili antlaşmalar ile gözden düşmüştür.

Londra Konferansı Ankara Hükümetinin Müttefiklerle ilk diplomatik denemesi olmakla beraber Türk Milli Mücadelesi'nin ilerleyişini değiştirmemiştir. Ancak İngiltere ve Yunanistan birbirlerinin görüş ve tezlerini bu konferansta tüm açıklığıyla öğrenmişlerdir. İngiltere'nin İzmir'e özerklik verilmesi, Yunanistan'ın ise yeniden taarruza geçme konusundaki ısrarları sonucunda prensipte iki tarafın da isteği karşılıklı olarak kabul edilmiştir. Konferansta gerçekleşen görüşmelerde ortaya konan fikirler Sakarya Savaşı'ndan sonraki baş görüşmeleri sırasında, bire bir aynı olmamakla birlikte yeniden gündeme getirilmesi açısından da oldukça önemlidir. Nitekim İngiltere'nin yenilgi istemediği ikinci savaş, Yunanlarda ve İngilizlerde hayal kırıklığı yaratacak ve İngiltere Sakarya Savaşı'ndaki Yunan yenilgisinden sonra İzmir'e özerklik konusunu 1922 yılında yeniden gündeme getirecektir.

¹²⁶ Aretis Tounda Fergadi, *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1934*, Paratrisis Yayınları, Athina, 1989, s. 146.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

CAB 23/35 (Foreign Office War Cabinet Papers)

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Volume XV, London, 1967.

Venizelos Benaki Arşivi 173.028.10-1/2 (Londra'dan Yunanistan Dışişleri Bakanlığına gönderilen 21 Şubat 1921 tarihinde Lloyd George ve Kalogeropoulos arasında geçen görüşmeyi içeren belge)

Kitap ve Makaleler

AKYÜZ Yahya (1975) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuyuu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AYDEMİR Şevket Süreyya (2011) *İkinci Adam (1884-1938)*, Birinci Cilt, Ön Dördüncü Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAYUR Yusuf Hikmet (1973) *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

DELTA S, Pinelopi (2002) *Eleftherios Venizelos*, Ermis, Athina.

ERDEM Nilüfer (2010) *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, 2. Basım, Derlem Yayınları, İstanbul.

FERGADİ Aretis Tounda (1989) *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1934*, Paratintis Yayınları, Athina.

GÖNLÜBOL Mehmet- SAR Cem (1990) *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

HATİPOĞLU Murat (1988) *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

HRİSTODOULİDİ T. (1986) *Themata Ellinikis Diplomatikis İstorias 1912-1934*, Paratintis, Athina.

JAESCHKE Gotthard (1989) *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara.

KARA Bülent (2009 Kış) "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara.

KİRLİ NİTOKME Outkou, (Güz 2010) "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, ss. 401-424.

KURAT Yuluğ Tekin (1985) Mustafa Kemal's Instructions (An Intercepted and Decyphered Telegram) To Bekir Sami In London—A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and Its Immediate Consequences, *Belleterin*, Cilt XLVIII, Sayı 189-192, No 189-192, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

MARKEZİNİS Sp. B. (2007) *Politiki İstoria Tis Neoterias Ellados Í Singhronos Ellas*, Cilt 2, Athina,

Toynbee Arnold (T.Y) *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

MERAY Seha – OLCAY Osman (1977) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Barışması, Sevri Anlaşması İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:409, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

METAKSAS İoannis (T.Y.) *To Prinsopiko Tou İmerologio H Epanastasi Tou 1922*, Cilt 3, Govosti Yayınları, Athina.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, Batı Anadolu'da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet: İonya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, <http://atam.gov.tr/bati-anadoluda-kurulan-kisa-omurlu-bir-devlet-ionya/>, (Erişim Tarihi: 15.07.2013)

Natuk (1973) C. I,II 13. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

SELEK Sabahattin (2010) *Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli*, II. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul.

SHAW Standford J. (2000) *From Empire To Republic The Turkish War of National Liberation 1918-1923 A Documentary Study*, Volume 3, Part 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SMİTH Michael (2002) *Yunan Dişisi*, Ayraç Yayınları, Ankara.

SONYEL Salahi (1981) Kurtuluş Savaşında Batı Siyasamız, *Belleten*, Cilt XLV/1, Sayı 177, Ocak 1981, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SONYEL Salahi (1995) *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstibbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SONYEL Salahi (2003) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SONYEL Salahi (2011) *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati (1999) 3. Baskı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ORAN Baskın (1991) *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

YAVUZ Bige (1994) *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YERASİMOS Stefanos (2000) *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul.

Sürelili Yayınlar (Yunanistan)

Makedonia

Skrip

Embros

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.52a569966be0b6.75442403 (Erişim Tarihi 01.12.2013)